

Meirav Aharoni-Ben-Simhon

THE RELATIONSHIPS BETWEEN FINANCIAL LITERACY AND
FINANCIAL SATISFACTION AND THEIR IMPACT ON LONG-TERM
FINANCIAL PLANNING

RELACJE MIĘDZY ALFABETYZACJĄ FINANSOWĄ I SATYSFAKCJĄ
FINANSOWĄ ORAZ ICH WPŁYW NA DŁUGOTERMINOWE
PLANOWANIE FINANSOWE

Streszczenie

Alfabetyzacja finansowa, długoterminowe planowanie finansowe oraz satysfakcja finansowa były często badane przez ostatnie kilkadziesiąt lat. Alfabetyzację finansową rozpatrywano przede wszystkim biorąc pod uwagę koszty analfabetyzmu finansowego dla jednostek i gospodarek na całym świecie. Badania nad oszczędnościami emerytalnymi wielokrotnie wykazały, że większość związanych z nimi problemów ekonomicznych w krajach rozwiniętych została spowodowana niewystarczającym planowaniem i oszczędzaniem przedemerytalnym. Finansowe procesy decyzyjne dotyczące emerytury, oszczędzania, inwestowania stają się coraz bardziej skomplikowane wraz ze wzrostem zaawansowania rynków i produktów finansowych. Ponadto globalne procesy demograficzne prowadzące do starzenia się społeczeństw zmieniają sytuację emerytalną. Dlatego też część krajów zdecydowała się przenieść odpowiedzialność za oszczędności emerytalne na osoby fizyczne. W związku z powyższym kluczową determinantą racjonalnego planowania staje się alfabetyzacja finansowa. Wysoki jej poziom wiąże się z możliwością poprawy procesów podejmowania decyzji finansowych, zachęca do bardziej odpowiedzialnych zachowań finansowych oraz pomaga jednostkom i rodzinom w wychodzeniu z ubóstwa.

Przegląd literatury potwierdza pozytywny związek między alfabetyzacją finansową i długoterminowym planowaniem finansowym (Chan & Stevens, 2008; Lusardi & Mitchell, 2007a, 2011a; Xiao, 2020; Yoong, 2011), nie udało się znaleźć badań wskazujących na udział satysfakcji finansowej w tej relacji. Jako główny cel pracy przyjęto zatem ustalenie, czy satysfakcja finansowa może moderować wpływ alfabetyzacji finansowej na długoterminowe planowanie finansowe.

Cele i hipotezy badawcze

Po dokonaniu przeglądu literatury w zakresie postawionego celu badawczego zostały sformułowane dwa główne pytania badawcze rozprawy:

1. Jaki jest związek między alfabetyzacją finansową (financial literacy) a satysfakcją finansową (financial satisfaction)?
2. W jaki sposób relacja ta wpływa na związek między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym?

Hipotezy rozprawy, wyprowadzone z dwóch głównych pytań badawczych, są następujące:

- H1: Satysfakcja finansowa pozytywnie moderuje związki między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym jednostki.
- H2: Zmienne socjoekonomiczne i demograficzne wpływają na poziom alfabetyzacji finansowej.
- H3: Zmienne socjoekonomiczne i demograficzne są pozytywnie związane z satysfakcją finansową.
- H4: Postrzegana zdolność finansowa jest pozytywnie powiązana z satysfakcją finansową.
- H5: Planowanie finansowe (krótkoterminowe) jest pozytywnie związane z satysfakcją finansową.
- H6: Pozytywne (pożądane) zachowania finansowe są pozytywnie związane z satysfakcją finansową.
- H7: Poziom stresu finansowego jest negatywnie powiązany z satysfakcją finansową.

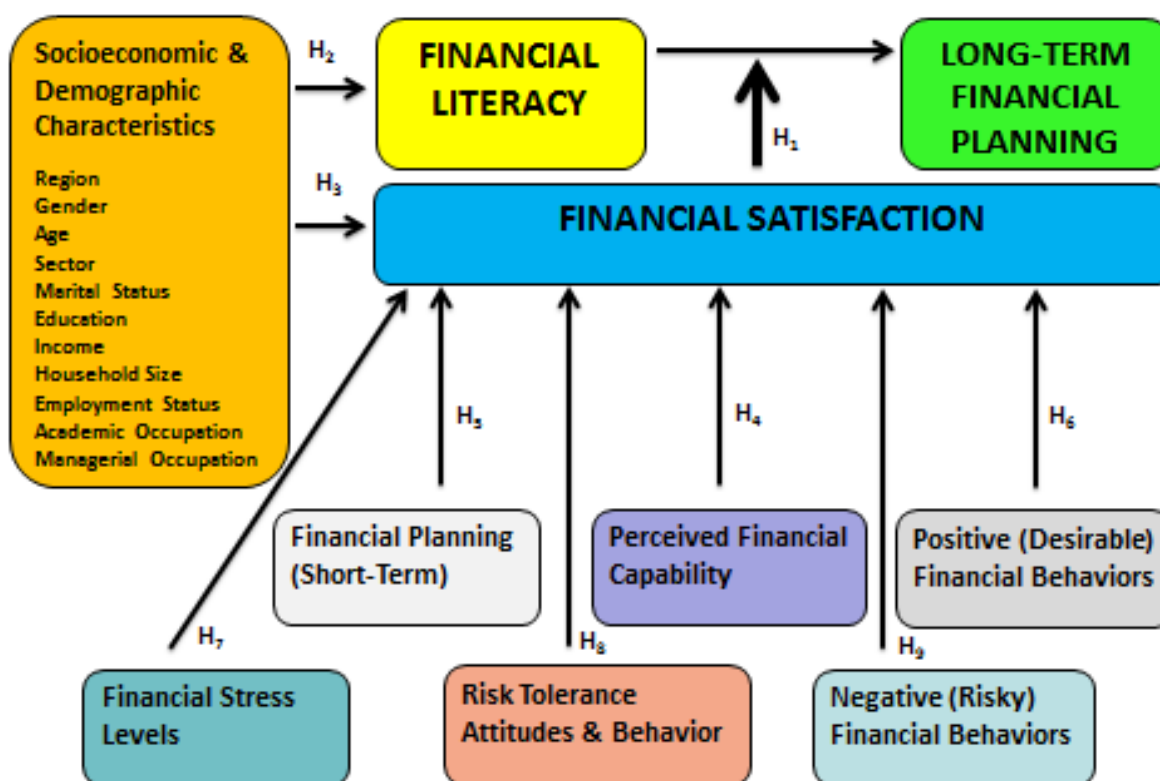
H8: Tolerancja ryzyka (postawy i zachowania) jest negatywnie związana z satysfakcją finansową.

H9: Negatywne (ryzykowne) zachowania finansowe są negatywnie związane z satysfakcją finansową.

Model badawczy

Na podstawie literatury przedmiotu opracowano model badawczy wykorzystujący teorie i modele alfabetyzacji finansowej, satysfakcji finansowej i planowania finansowego. Model badawczy dla tego badania składa się z trzech submodeli: (i) Modelu alfabetyzacji finansowej (FLM); (ii) Modelu satysfakcji finansowej (FSM) oraz (iii) Moderowanego modelu planowania finansowego (LFPM), w którym satysfakcja finansowa jest moderatorem związku między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym.

Moderowany model planowania finansowego - założenia

Źródło: opracowanie własne

Oprócz głównego celu badania, jakim było zbadanie zależności pomiędzy alfabetyzacją finansową i satysfakcją finansową oraz ich wpływu na długoterminowe planowanie finansowe, zbadano kilka dodatkowych zależności wynikających z modelu badawczego. Zbadano związki pomiędzy wszystkimi zmiennymi dotyczącymi postaw i zachowań a satysfakcją finansową: krótkoterminowym planowaniem finansowym, poziomem stresu finansowego, postrzeganą zdolnością finansową, tolerancją ryzyka, pozytywnymi zachowaniami finansowymi oraz

negatywnymi zachowaniami finansowymi. Zależności te zostały już wcześniej opisane, jednak niezbędne było potwierdzenie ich w kontekście celów pracy.

Struktura rozprawy

Rozprawa zawiera siedem rozdziałów tworzących trzy główne części:

(a) Trzy rozdziały teoretyczne; przegląd literatury dla każdego z tematów: alfabetyzacja finansowa, satysfakcja finansowa i długoterminowe planowanie finansowe;

(b) Trzy rozdziały empiryczne zawierające wyniki empiryczne i modele zależności dla konstruktów: alfabetyzacja finansowa, satysfakcja finansowa i długoterminowe planowanie finansowe;

(c) Dyskusja i wnioski.

Źródła danych i metodyka badań

Do przeprowadzenia analizy wykorzystano dane pochodzące z trzech izraelskich sondaży: Financial Literacy Survey z 2012 roku, Social Survey z 2016 roku oraz Social Survey z 2017 roku. Wszystkie te badania zostały przeprowadzone przez izraelski Centralny Urząd Statystyczny (CBS) na reprezentatywnych próbach krajowych osób w wieku 20 lat i starszych. Badanie Financial Literacy Survey zawierało 102 pytania dotyczące wiedzy i zachowań finansowych. Dwa badania społeczne (2016 i 2017) zostały wykorzystane do przeprowadzenia testów walidacyjnych modelu moderacyjnego otrzymanego z analizy Financial Literacy Survey. Izraelskie Badania Społeczne są ciągłymi, corocznymi badaniami; ich celem jest dostarczenie istotnych i aktualnych informacji na temat dobrobytu ludności Izraela i jej warunków życia. Dodatkowo, sondaże te badają postrzeganie przez jednostki różnych aspektów ich życia: zdrowia, warunków mieszkaniowych i bytowych, zatrudnienia, statusu ekonomicznego, wykształcenia, poziomu religijności, stanów emocjonalnych, wolontariatu, korzystania z komputera, itp. Sondaże Społeczne oparte są na zmieniającej się co roku próbie ok. 7500 osób w wieku 20 i więcej lat.

W analizie danych z badań wykorzystano metody używane w publikacjach z tego obszaru tematycznego, w szczególności była to: statystyka opisowa, współczynnik alfa Cronbacha, współczynnik korelacji Pearsona, test T, Chi-kwadrat, dwukierunkowa analiza wariancji (Factorial ANOVA). Do analizy danych wykorzystano również wielowymiarową regresję liniową i logistyczną, hierarchiczną regresję logistyczną oraz model moderacji wpływu satysfakcji finansowej na związek między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym.

Podsumowanie wyników

Badanie wykazało, że satysfakcja finansowa ma moderujący wpływ na związek pomiędzy alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym. Interakcja (alfabetyzacja finansowa*satysfakcja finansowa) moderująca wpływ satysfakcji finansowej na związek między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym wyniosła [$Exp(B) = 3,50$, $p < ,01$]. Wyniki modelu moderującego wykazały, że przy istnieniu satysfakcji finansowej, wzrost alfabetyzacji finansowej zwiększa prawdopodobieństwo posiadania długoterminowych oszczędności finansowych wśród respondentów - wpływ znajomości zagadnień finansowych na długoterminowe planowanie finansowe był wyższy dla respondentów zadowolonych finansowo niż dla respondentów niezadowolonych finansowo. Wzrost poziomu alfabetyzacji finansowej o jedno odchylenie standardowe wśród osób

zadowolonych finansowo wpływa na polepszenie długoterminowego planowania finansowego o 6,62%. Natomiast w grupie respondentów niezadowolonych z sytuacji finansowej wzrost poziomu wiedzy finansowej o jedno odchylenie standardowe wpływa na wzrost długoterminowego planowania finansowego jedynie o 1,89%. Po dodaniu moderującego efektu satysfakcji finansowej, wyjaśniono dodatkowo 9,7% wariacji długoterminowego planowania finansowego. Wartość ilorazu szans [Exp (B) = 3,50] uzyskana dla wyniku interakcji jest niższa w porównaniu z wynikami uzyskanymi dla regresji logistycznej badającej związek między alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym [Exp (B) = 3,93, $p < ,01$]; wzrost umiejętności finansowych zwiększy możliwość posiadania długoterminowych oszczędności finansowych wśród respondentów o 3,93%. Zgodnie z literaturą przedmiotu wyniki takie pozwalają wnioskować o moderowanej zależności (Hayes, 2009), satysfakcja finansowa moderuje zatem wpływ alfabetyzacji finansowej na długoterminowe planowanie finansowe.

W badaniu potwierdzono również dodatkowe badane zależności, pozytywnie zweryfikowano wszystkie hipotezy. Wyniki badań wykazały związek między zmiennymi socjoekonomicznymi i demograficznymi a alfabetyzacją finansową oraz satysfakcją finansową. Ponadto, wyniki sugerują, że większość zmiennych postaw, zmiennych behawioralnych oraz alfabetyzacja finansowa są związane z satysfakcją finansową. Co więcej, wśród populacji izraelskiej stwierdzono niski poziom wiedzy finansowej w zakresie podstawowych pojęć z zakresu znajomości finansów. Wyniki te stanowią dodatkowe empiryczne wsparcie dla wcześniej zbadanych zależności.

Rekomendacje dla przyszłych badań

Niniejsze badanie stanowi uzupełnienie licznych badań wskazujących, że satysfakcja finansowa i alfabetyzacja finansowa są ważnymi czynnikami determinującymi ogólny dobrobyt jednostki. Głównym wkładem naukowym tej pracy jest ujawnienie istotnej relacji moderującej, w której satysfakcja finansowa jest zmienną moderującą w relacji między umiejętnością korzystania z finansów a długoterminowym planowaniem finansowym. Zależność moderująca wskazuje, że przy wyższym poziomie satysfakcji finansowej siła związku między umiejętnościami finansowymi a długoterminowym planowaniem finansowym wzrasta. Wydaje się, że wpływ znajomości zagadnień finansowych na długoterminowe planowanie finansowe jest bardziej korzystny przy istnieniu satysfakcji finansowej niż bez niej. Kolejnym istotnym wkładem naukowym jest empiryczne wsparcie sygnalizowanego w literaturze wpływu alfabetyzacji finansowej na długoterminowe planowanie finansowe. Wyniki tego badania mają implikacje dla edukatorów finansowych, doradców finansowych, badaczy, pracodawców i decydentów.

Przeprowadzone analizy otwierają możliwości dalszych badań. Przede wszystkim replikacje badania pozwolą z większą pewnością i bardziej uniwersalnie określać zależność moderującą w relacji pomiędzy alfabetyzacją finansową a długoterminowym planowaniem finansowym. Przyszłe badania mogą obejmować również identyfikację najbardziej efektywnego poziomu satysfakcji finansowej, aby zmaksymalizować i zwiększyć efektywność alfabetyzacji finansowej. Przyszłe badania mogą także wskazać determinanty satysfakcji finansowej, co pozwoli na wykorzystanie ich do poprawy indywidualnej satysfakcji finansowej i dobrobytu finansowego.

Wartościowym rozszerzeniem tego badania byłoby również badanie eksperymentalne oddziaływania różnych zmiennych (i ich poziomów) na satysfakcję finansową, alfabetyzację finansową i wynikające z nich planowanie emerytalne. Biorąc pod uwagę znaczenie

alfabetyzacji finansowej w długoterminowym planowaniu finansowym, programy edukacyjne obejmujące kwestie znajomości zagadnień finansowych i satysfakcji finansowej, mogą być skuteczne w oddziaływaniu na zmianę zachowań.

Przyszłe badania powinny również rozważyć efektywność kosztową interwencji, które decydenci i pracodawcy mogą wdrożyć w celu zwiększenia satysfakcji finansowej poszczególnych osób i podniesienia tym samym alfabetyzacji finansowej.

Kolejny obszar badań rozwijających uzyskane w rozprawie wnioski to włączenie w badane relacje źródeł informacji. Pozwoliłoby to na efektywniejszą komunikację w zakresie oszczędności emerytalnych.

Wkład i wnioski

Dysertacja wnosi kilka istotnych osiągnięć do literatury. Pierwszym i najważniejszym wkładem jest wskazanie zależności, w której satysfakcja finansowa jest zmienną moderującą w relacji pomiędzy znajomością finansów a długoterminowym planowaniem finansowym. Na podstawie przeprowadzonego przeglądu literatury można stwierdzić, że jest to pierwszy przypadek opisanie tej zależności.

Drugim ważnym wkładem tego badania jest wsparcie empiryczne wcześniejszych badań dotyczących znajomości zagadnień finansowych, wyniki potwierdziły silny i znaczący wpływ alfabetyzacji finansowej na długoterminowe planowanie finansowe. Badanie potwierdziło również związek między zmiennymi socjoekonomicznymi i demograficznymi a alfabetyzacją finansową i satysfakcją finansową. Ponadto stwierdzono, że większość zmiennych postaw, zmiennych behawioralnych oraz alfabetyzacja finansowa są powiązane z satysfakcją finansową. Wyniki te dołączają do obszernej literatury na temat satysfakcji finansowej i alfabetyzacji finansowej potwierdzając zależności zbadane i udowodnione w poprzednich badaniach.

Ponadto, badanie to oferuje nową perspektywę, szersze i nieszablonowe myślenie o koncepcji edukacji finansowej. Oferuje ono również wiele sugestii dotyczących nowych podejść do edukacji finansowej, regulacji polityki, usług finansowych i projektowania produktów finansowych. Wiele produktów finansowych jest zbyt skomplikowanych i zaprojektowanych bez uwzględnienia ludzkich ograniczeń. Uświadomienie sobie tych niedociągnięć pomoże jednostkom przezwyciężyć niektóre z przeszkód behawioralnych i uprzedzeń poznawczych związanych z podejmowaniem długoterminowych decyzji finansowych, takich jak np. oszczędzanie na emeryturę. Powinno to przyczynić się do poprawy rynku finansowego w kierunku, w którym jednostki mają szansę odnieść sukces, zdobyć doświadczenie w zarządzaniu finansami osobistymi, które zwiększy ich pewność siebie w kwestiach finansowych, a w konsekwencji doprowadzić do pozytywnych zachowań finansowych. Spodziewać się przy tym można pozytywnego sprzężenia zwrotnego, które rozpocznie się od gromadzenia pozytywnych doświadczeń finansowych, a te doprowadzą do zwiększenia satysfakcji finansowej i lepszych wyników finansowych. W literaturze udokumentowano, że większość problemów ekonomicznych związanych z oszczędzaniem na emeryturę w krajach rozwiniętych została spowodowana w wyniku przyjęcia niewystarczających praktyk planowania przedemerytalnego oraz niewłaściwego oszczędzania na emeryturę (Anderson i in., 2000; Hunnell Haydock & Mauricio, 2005; Lusardi & Mitchell, 2005).

Odpowiednie działania mogą zmniejszyć koszty obciążające obywateli, podatników i rządy, które są spowodowane złym długoterminowym planowaniem finansowym jednostek, a w konsekwencji nieadekwatnymi oszczędnościami emerytalnymi. Wyniki tego badania

sugerują, że wzmocnienie satysfakcji finansowej jednostek może wpływać na poprawę ich dobrobytu finansowego.

Ponieważ wyższy poziom wiedzy finansowej jest związany z lepszymi pozytywnymi zachowaniami finansowymi, jak również lepszymi wynikami finansowymi, większość planistów finansowych, decydentów i edukatorów skupiła się na tym, jak poprawić poziom wiedzy finansowej osób poprzez programy edukacji finansowej, w celu zmiany wzorców zachowań. Programy edukacji finansowej są ważne dla szkolenia jednostek i społeczności oraz udoskonalania instrumentów edukacji finansowej, ale badania wykazały również, że ta zdolność człowieka do uczenia się ma swoje ograniczenia. Niniejsze badanie wykazało, że związek pomiędzy umiejętnościami finansowymi a długoterminowym planowaniem finansowym był silniejszy wśród osób, które były zadowolone z sytuacji finansowej. Na podstawie wyników tego badania można stwierdzić, że rządy, planiści finansowi, decydenci i edukatorzy mogą wpływać nie tylko na bezpośredni efekt, z jakim alfabetyzacja finansowa wpływa na długoterminowe planowanie finansowe, ale również wzmocnić go poprzez poprawę satysfakcji finansowej jednostek.